

УДК 378:376

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-40>

Наталія САВІНОВА,

orcid.org/0000-0003-2617-8221

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи, педагогіки та логопедії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна) sonata16@i.ua*

Катерина КАРПЕНКО,

orcid.org/0009-0004-1877-6277

*викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) nikkatmail@gmail.com*

СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування професійної деонтологічної ідентичності майбутніх вчителів-логопедів. Для розвитку системи освіти пріоритетного значення набуває наявність фахівців, які усвідомлено ставляться до професії, поділяють її цінності та орієнтуються на професійне зростання. У ході навчання у закладі вищої освіти здобувач, разом із фаховими компетентностями, оволодіває системою професійних цінностей, норм, переконань та формує власне ставлення до них. Для вчителя-логопеда як для представника професійного типу «людина – людина», велике значення відіграє питання моральної вихованості, толерантності, дотримання ним етичних норм, принципів, правил професійної поведінки та спілкування тощо. Враховуючи високі вимоги до моральної та етичної відповідальності педагогічних працівників, стає очевидним, що сучасна професійна ідентичність вчителя-логопеда не може розглядатися без деонтологічної складової.

У статті автори розширюють концептуальне поле професійної ідентичності вчителя-логопеда та виділяють новий теоретичний конструкт – професійна деонтологічна ідентичність, яка представляє собою інтегративну концепцію, що поєднує морально-етичну самосвідомість та професійну самоідентифікацію.

Розкривається, що найбільш сприятливим періодом для закладання основи стійкого та цілісного формування професійної деонтологічної ідентичності, є етап студентства, коли майбутні фахівці усвідомлюють особливості професійної діяльності, власну професійну роль та статус, формують моральні та етичні орієнтири, набувають досвіду практичної діяльності.

З метою глибшого розуміння сутності феномену професійної деонтологічної ідентичності, у дослідженні визначено змістові компоненти, які формують її основу та цілісність. Зазначається, що формування структурних компонентів (мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, комунікативного, емоційного та рефлексивного) відбувається поетапно на перетині навчального та практичного досвіду.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, професійна деонтологічна ідентичність, підготовка вчителів-логопедів.

Nataliia SAVINOVA,

orcid.org/0000-0003-2617-8221

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine) sonata16@i.ua*

Kateryna KARPENKO,

orcid.org/0009-0004-1877-6277

*Lecturer at the Department of Special Pedagogy, Psychology and Inclusive Education
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) nikkatmail@gmail.com*

STRUCTURAL ASPECT OF FORMING THE PROFESSIONAL DEONTOLOGICAL IDENTITY OF FUTURE SPEECH THERAPISTS

The article is devoted to the study of the problem of forming the professional deontological identity of future speech therapists. For the development of the education system, the presence of specialists who consciously relate to their

profession, share its values, and are oriented toward professional growth becomes a priority. During their studies at higher education institutions, students, along with acquiring professional competencies, also master a system of professional values, norms, and beliefs, and develop their own attitudes toward them. For a speech therapist, as a representative of the "human-human" professional type, moral upbringing, tolerance, and adherence to ethical standards, principles, rules of professional conduct and communication play a significant role. Considering the high requirements for the moral and ethical responsibility of pedagogical workers, it becomes evident that the modern professional identity of a speech therapist cannot be viewed without its deontological component.

In the article, the authors expand the conceptual field of professional identity of a speech therapist and identify a new theoretical construct – professional deontological identity, which represents an integrative concept combining moral and ethical self-awareness with professional self-identification.

It is revealed that the most favorable period for laying the foundation for the stable and holistic development of professional deontological identity is the student stage, when future specialists become aware of the specifics of professional activity, their own professional role and status, form moral and ethical guidelines, and gain practical experience.

In order to gain a deeper understanding of the essence of the phenomenon of professional deontological identity, the study defines the content components that form its foundation and integrity. It is emphasized that the formation of structural components (motivational, cognitive, activity-based, communicative, emotional, and reflective) occurs gradually at the intersection of educational and practical experience.

Key words: identity, professional identity, professional deontological identity, training of speech therapists.

Постановка проблеми. Якісна підготовка педагогічних працівників є визначальним чинником модернізації системи освіти та одним із ключових її завдань. Концепція розвитку педагогічної освіти (2018) проголошує, що загалом процес підготовки має відповідати запитам суспільства, враховувати сучасні світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій. У реаліях стрімких динамічних змін та нових тенденцій закономірно формуються нові вимоги до особистісних і професійних рис фахівців, зокрема й вчителів-логопедів, діяльність яких потребує не лише ґрунтовної професійної підготовки, а й високого рівня морально-етичної відповідальності у взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Під час навчання у закладі вищої освіти здобувач усвідомлює вимоги обраної професії, її цінності та орієнтири, формує власне ставлення до них, визначає пріоритети, якими керуватиметься у подальшій професійній діяльності. Саме тому проблема включення деонтологічної складової у зміст професійної підготовки набуває особливого значення для формування професійної деонтологічної ідентичності як результату втілення деонтологічних знань і принципів у «професійне Я» фахівця.

Аналіз досліджень. В сучасних наукових працях деонтологічна складова підготовки педагогічних кадрів розглядається як «основа загальнолюдської культури, ціннісних орієнтацій особистості, відповідального ставлення до професійної діяльності» (Шкляєва, 2022: 136). Деонтологічна підготовка, на думку С. Чупахіної, представляє собою цілеспрямований керований процес, який уможливорює формування професійних якостей майбутніх педагогів та забезпечує готовність суб'єкта до нормативної поведінки в професійній діяльності (Максимів, Чупахіна, 2018: 69). Нормативність поведінки вчителя-логопеда передбачає виконання ним про-

фесійних дій, які узгоджуються з прийнятими у суспільстві та професійній спільноті моральними, етичними й правовими нормами, зокрема дотримання принципів педагогічної етики, гуманності, моральної вихованості, толерантності, педагогічної відповідальності, справедливості тощо. Українські дослідники Н. Савінова, М. Берегова наголошують, що дані професійні якості та вміння дозволяють фахівцю «діяти відповідально та будувати відносини в системі «людина – людина» (Савінова, Берегова, 2015: 100).

Якісним результатом реалізації деонтологічної складової професійної підготовки можна вважати усвідомлене дотримання та особистісне прийняття здобувачем деонтологічних знань, норм, правил та їх включення у систему його ціннісних орієнтацій, що становить основу феномену професійної деонтологічної ідентичності.

Метою статті є обґрунтування феномену професійної деонтологічної ідентичності у контексті підготовки майбутніх вчителів-логопедів, визначення та структуризація ключових його компонентів.

Виклад основного матеріалу. Підготовка висококваліфікованого фахівця завжди залишається ключовим завданням розвитку системи освіти. Якість освіти визначається професійністю педагогів, які в ній працюють, тому так гостро постає потреба у фахівцях, які усвідомлено ставляться до професії, поділяють її цінності, вбачають у ній пріоритети для подальшого зростання. Усі вищезазначені компоненти узагальнює поняття професійної ідентичності, яка на думку О. Радзімовської, є «провідною характеристикою професійного розвитку й забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність в професійній діяльності» (Радзімовська, 2012). В загальному значенні професійна ідентичність – це усвідомлення своєї приналежності до професії, ототож-

нення себе з нею, її спільнотою, цінностями, переконаннями тощо.

Сьогодні проблема професійної ідентичності педагогічних працівників набуває нового змістового наповнення – деонтологічного компоненту, що зумовлюється низкою освітніх, соціальних і технологічних чинників. Так, розвиток безбар'єрності та розширення інклюзивних практик створюють нові педагогічні ситуації та суспільні очікування; цифровізація системи освіти трансформує характер педагогічної взаємодії; тенденції на ринку праці зумовлюють увагу до педагогічної відповідальності і стійкості поведінки; оновлення професійних стандартів підвищує потребу у етичній свідомості, моральній відповідальності та здатності приймати обґрунтовані педагогічні рішення тощо.

Отже, у контексті педагогічної діяльності доцільно оперувати поняттям «професійна деонтологічна ідентичність», яке інтегрує в собі змістові компоненти понять «ідентичність» (як категорії самовизначення та самоусвідомлення), «педагогічна деонтологія» (як система морально-етичних норм професійної поведінки педагога), «педагогічна етика» (як сфера морально-ціннісних орієнтацій), «педагогічна мораль» (як втілення загальнолюдських моральних норм).

Професійна деонтологічна ідентичність вчителя-логопеда є складним, багаторівневим утворенням, яке поєднує морально-етичну самосвідомість із професійною самоідентифікацією (Савінова, Карпенко, 2023: 133). Перший компонент відображає усвідомлення педагогом власних моральних якостей, принципів, цінностей, ставлень та етичних орієнтирів, регулювання власної поведінки відповідно до них, морально-етичне самовдосконалення. Другий компонент акцентує увагу на його професійній ролі, діяльності та спільноті – це усвідомлення належності до професійної групи, прийняття професійного статусу, обов'язків, цінностей, мотивів, прагнень та інших компонентів, які визначають його професійну активність.

Період навчання у закладі вищої освіти розглядається як сензитивний для розвитку багатьох компонентів та сфер особистості, зокрема: для розвитку професійно-ціннісних орієнтацій (Ямницький, 2016); «для усвідомлення власних моральних якостей, а також отримання та осмислення нових знань із проблем моралі» (Алексєєва, Павленко, Курліщук, 2023: 26); «для самовизначення, саморозвитку, самовиховання, у загальному для розв'язання завдань самоактуалізації» (Борисов, Гевко, 2020: 104) тощо. Враховуючи, що

в період студентства здобувачі активно оволодівають новими знаннями, уявленнями, моделями поведінки та водночас заглиблюються в усвідомлення власних якостей, переконань, цінностей, світогляду тощо, ми вважаємо даний етап найбільш сприятливим для формування професійної деонтологічної ідентичності.

Структура професійної деонтологічної ідентичності вчителя-логопеда (рис. 1) представляє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів, формування яких відбувається поетапно на перетині навчального та практичного досвіду. Із завершенням навчання і переходу до самостійної фахової педагогічної діяльності формування професійної деонтологічної ідентичності не завершується, а набуває більш цілісного характеру та змістового наповнення у реальних професійних ситуаціях (Савінова, Карпенко, 2024: 60).

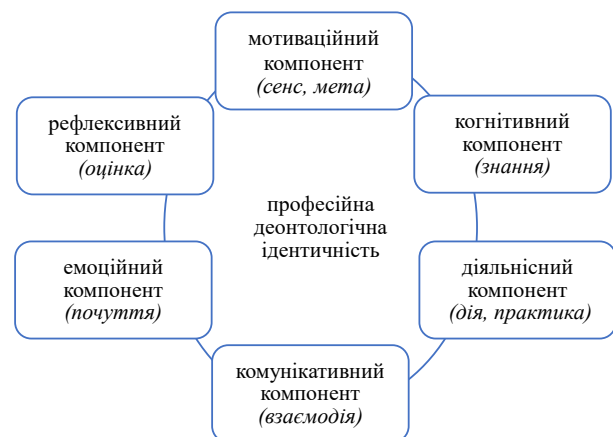

Рис. 1. Структура професійної деонтологічної ідентичності

Розглянемо структуру професійної деонтологічної ідентичності в контексті діяльності вчителя-логопеда.

Перший структурний елемент – мотиваційний, який відображає внутрішні спонування фахівця до особистісного, професійного вдосконалення та визначає готовність вчителя-логопеда виконувати свої професійні обов'язки, дотримуючись деонтологічних норм та правил у взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. Фахівець, який чітко усвідомлює свої цілі, прагнення та можливості, здатен об'єктивно оцінювати варіанти власного професійного розвитку, обираючи ті напрямки, які максимально розкриють його потенціал (Савінова, Карпенко, 2024: 60). Окрім цього, мотиваційний компонент визначається прийняттям професійних і морально-етичних цінностей як власних життєвих орієнтирів; прагненням допомогти дитині і діяти в її інтересах; усвідомленням значущості власної

педагогічної місії та відповідальності за результати роботи; внутрішньою потребою діяти етично навіть у складних педагогічних ситуаціях; прагненням до безперервного морального зростання.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння знаннями щодо норм професійної етики, прав та обов'язків вчителя-логопеда, правових і суспільних вимог до нього та його професійної діяльності, а також усвідомлення важливості їх дотримання у педагогічному процесі. Без ґрунтовних знань та усвідомлення професійно-етичних орієнтирів їх прийняття та подальша реалізація у практичній діяльності є неможливою. Зміст когнітивного компоненту реалізується через розуміння основних положень педагогічної деонтології, знання змісту таких понять, як честь, гідність, толерантність, довіра, справедливість.

Діяльнісний компонент професійної деонтологічної ідентичності відображає практичну реалізацію внутрішніх переконань, цінностей і знань у щоденній педагогічній діяльності, що проявляється у втіленні деонтологічних норм у взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Сучасний вчитель-логопед повинен поєднувати професійну культуру з чуйним ставленням до учня, вмінти встановити з ним особистий контакт, його поведінка та тактика роботи повинна враховувати індивідуальні особливості дитини, її характер, важкість захворювання тощо (Савінова, Берегова, 2015: 100).

Якщо діяльнісний компонент орієнтований на поведінку педагога та характер виконання ним професійних дій, то компонент, який визначає форму та спосіб взаємодії під час виконання цих дій є комунікативний. Він відображає здатність вчителя-логопеда реалізовувати професійне спілкування, дотримуючись мовленнєвих (правильність, зрозумілість, доступність та ін.), етичних (повага, тактовність, конфіденційність та ін.), деонтологічних (готовність до партнерського діалогу, недопущення дискримінаційних висловлювань та ін.), педагогічних (культура педагогічного спілкування, вимоги до форми подання навчального матеріалу та ін.) норм.

Емоційний компонент професійної деонтологічної ідентичності розкривається як сукупність внутрішніх станів, які виражають ставлення вчителя-логопеда до свого професійного образу, діяльності та середовища, які впливають на характер його дій та поведінки. В широкому значенні, зміст емоційного компонента полягає в дотри-

манні фахівцем деонтологічних норм в емоційно насичених ситуаціях, що відображається у стійких позитивних почуттях до професійної діяльності, вмінні контролювати власні емоції, здатності розуміти й співпереживати відчуттям інших учасників, прийнятті індивідуальних особливостей дітей тощо.

Рефлексивний компонент передбачає здатність усвідомлено аналізувати та оцінювати свою професійну роль та мотиви, поведінку та результати діяльності, співвідносити їх із професійно-етичними нормами, визнавати та коригувати помилки, приймати наслідки власних педагогічних рішень. Розглядаючи рефлексійність як властивість особистості, вчені (В. Борисов, І. Гевко та ін.) визначають її як підґрунтя «формування професійного і особистісного зростання, в процесі самоактуалізації студентів» (Борисов, Гевко, 2020: 102).

Структура професійної деонтологічної ідентичності майбутнього вчителя-логопеда функціонує як цілісне утворення, в якому кожен елемент набуває значущості у процесі взаємодії з іншими.

Висновки. Проблема формування ідентичності педагогічних працівників набуває нового змістового наповнення. Якщо раніше увага акцентувалась на професійній ідентичності як на усвідомленні своєї ролі та приналежності до педагогічної спільноти, то сьогодні ключові акценти зміщуються у бік формування деонтологічної ідентичності, що пояснюється зростаючим значенням етики і моралі у педагогічному просторі.

Професійна деонтологічна ідентичність визначає характер професійної поведінки вчителя-логопеда, його здатність приймати обґрунтовані педагогічні рішення та ефективно взаємодіяти з іншими, дотримуючись морально-етичних норм та правил, які не зумовлені зовнішнім впливом, а відображають систему внутрішніх цінностей фахівця. Структура професійної деонтологічної ідентичності майбутнього вчителя-логопеда виступає як цілісна система взаємопов'язаних елементів, що відображає включення мотиваційних, когнітивних, емоційних, комунікативних, поведінкових та рефлексивних складових. Усвідомлення цього відкриває нові можливості для оновлення змісту підготовки вчителів-логопедів та педагогічних працівників загалом.

Перспективами подальших досліджень ми вважаємо розробку стратегій діагностики та формування професійної деонтологічної ідентичності у студентів педагогічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева О. Р., Павленко І. Г., Курлішчук І. І. Формування моральної свідомості студентів закладів вищої освіти в умовах сучасних трансформацій українського суспільства. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2023. № 1 (355). С. 20-31.
2. Борисов В. В., Гевко І. В. Позиція рефлексії в процесі самоактуалізації майбутніх вчителів початкових класів. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Сер. Педагогічні науки. Черкаси. 2020. Вип. 1. С. 100-107.
3. Максимів Ю., Чупахіна С. Особливості становлення особистісно-професійних якостей майбутніх вчителів-логопедів. Освітній простір України. Івано-Франківськ. 2018. № 13. С. 66-76.
4. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ від 16.07.2018 № 776. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/680/c50/661680c50e562217664455.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).
5. Радзімовська О. В. Професійна ідентичність педагога як чинник готовності до творчої взаємодії в системі «вчитель-учень». Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії: зб. наук. пр.: у 2 ч. Харків: НТУ «ХПІ». 2012. Ч. 1. С. 337-347.
6. Савінова Н. В. Берегова М. І. Деонтологічна компетентність корекційного педагога в умовах інклюзивного навчання. Молодий вчений. 2015. Випуск 2(4). С. 99-101.
7. Савінова Н. В., Карпенко К. М. Професійна педагогічна ідентичність як проблема професійного самовизначення та становлення майбутнього вчителя-логопеда. Інноваційна педагогіка. Випуск 70. Том 1. 2024. С. 58-62.
8. Шкляєва Г. Деонтологічна складова підготовки сучасного педагога. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2022. Випуск 3. С. 134-140.
9. Ямницький О. В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". Одеса. 2016. 242 с.

REFERENCES

1. Alekseeva O. R., Pavlenko I. H., Kurlishchuk I. I. (2023) Formuvannia moralnoi svidomosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity v umovakh suchasnykh transformatsii ukrainskoho suspilstva. [Formation of moral consciousness of higher education students in the context of modern transformations of Ukrainian society] Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Pedagogichni nauky, 1(355), 20-31. [in Ukrainian].
2. Borysov V. V., Hevko I. V. (2020) Pozytyisia refleksii v protsesi samoaktualizatsii maibutnykh vchyteliv pochatkovykh klasiv. [The position of reflection in the process of self-actualization of future primary school teachers] Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Ser. Pedagogichni nauky, 1, 100-107. [in Ukrainian].
3. Maksymiv Yu., Chupakhina S. (2018) Osoblyvosti stanovlennia osobystisno-profesiinykh yakosteï maibutnykh vchyteliv-lohopediv. [Features of the formation of personal and professional qualities of future speech therapists]. Osvitniï prostir Ukrainy, 13, 66-76. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedagogichnoi osvity: Nakaz vid 16.07.2018 № 776. [On the approval of the Concept of the development of pedagogical education: Order of 16.07.2018 No. 776]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/680/c50/661680c50e562217664455.pdf> (accessed: 16.09.2025). [in Ukrainian].
5. Radzimovska O. V. (2012) Profesiina identychnist pedahoha yak chynnyk hotovnosti do tvorchoi vzaïemodii v systemi «vchytel-uchen». [Teacher's professional identity as a factor of readiness for creative interaction in the "teacher-student" system] Psykholohichni ta pedagogichni problemy pedagogichnoi dii: zb. nauk. pr., Ch. 1, 337-347. Kharkiv: NTU «KhPI». [in Ukrainian].
6. Savinova N. V., Berehova M. I. (2015) Deontolohichna kompetentnist korektsiinoho pedahoha v umovakh inkluzyvnoho navchannia. [Deontological competence of a correctional teacher in the conditions of inclusive education]. Molodyi vchenyi, 2(4), 99-101. [in Ukrainian].
7. Savinova N. V., Karpenko K. M. (2024) Profesiina pedagogichna identychnist yak problema profesiinoho samovyznachennia ta stanovlennia maibutnoho vchytelia-lohopeda. [Professional pedagogical identity as a problem of professional self-determination and formation of a future speech therapist] Innovatsiina pedahohika, 70(1), 58-62. [in Ukrainian].
8. Shklyayeva H. (2022) Deontolohichna skladova pidhotovky suchasnoho pedahoha. [The deontological component of modern teacher training]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu, 3, 134-140. [in Ukrainian].
9. Yamnitskyi O. V. (2016) Osoblyvosti profesiino-tsinnisnykh orientatsii maibutnykh praktychnykh psykholohiv: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. [Features of professional-value orientations of future practical psychologists: dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences: 19.00.07] DZ "Pivdennoukr. nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho". Odesa. 242 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025

Дата публікації: 24.11.2025